

האם עובר שנולד באמצעות מלקחיים חייב בפדיון הבן?

כָּל-פֶּטֶר רָחַם לִי וְכָל-מִקְנֶה תִּזְכָּר פֶּטֶר שׂוֹר וְשָׂה: וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְּשָׂה
וְאִם-לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפְּתוּ כָּל בְּכוֹר בְּנֵי תִפְדֶּה וְלֹא-יֵרְאוּ פָּנֵי רִיקָם
(שמות לד, יט-כ)

מצות פדיון הבן אינה חלה אלא בבכור ש"פטר את הרחם", כלומר יצא ראשון מן הרחם. כתוצאה מהגדרה זו, ישנם כמה מקרים של לידות בכורים שאינן מחייבות פדיון. המקרה הידוע ביותר הוא לידה באמצעות ניתוח קיסרי. כמבואר בבכורות (מז, ב, שם יש מחלוקת בדבר) ובשו"ע (יו"ד סימן שה סעיף כד), "יוצא דופן והנולד אחריו כדרכו, שניהם פטורים. הראשון, מפני שלא יצא מהרחם; והשני, מפני שקדמו אחר"¹.

מקרה סבוך יותר, בו נמקד את הדיון כאן, הוא בבכור שנולד באמצעות לידת מלקחיים. תינוק זה אכן נולד באופן טבעי, ויצא לאויר העולם בדומה לכל לידה רגילה, אך המלקחיים חצצו בינו לבין הרחם בשעת יציאתו. מה דינו לגבי פדיון הבן?

לידת מלקחיים מתבצעת באמצעות זוג כפות מצטלבות, כשכל כף מורכבת מידי, מנעול, שוק וכף ולכל כף זוג עקומות (עקומת אגן ועקומת ראש). הלידה באמצעות מלקחיים מתבצעת על ידי הכנסת הלהב השמאלי תחילה לנרתיק, ואחריו הכנסה של הלהב הימני, כל אחד מצד אחר של ראש העובר. בזמן ציר, מושכים באמצעות המלקחיים את הראש החוצה. השימוש במלקחיים הנו להוצאת ראשו של העובר בלבד, ואחר כך ימשיך תהליך הלידה באופן טבעי.

בגמרא במסכת חולין (ע, א) הסתפקו לגבי בכור בהמה, שלידתו באופן שרוב ראשו חצוץ מן הרחם, אם חציצה זו פוגעת בהגדרתו כ"פטר רחם" או לא. למעשה הגמרא אינה מכריעה בספק זה.

¹ סיבת הפטור של השני היא משום שלמרות שהראשון אינו נחשב בכור לגבי פדיון הבן, הוא עדיין נחשב בכור לנחלה.

להלכה, במקר זה הוא נחשב "ספק בכור". עיין רמב"ם (הלכות בכורים ד, יז). כך פוסק גם הטור (יורה דעה סימן שטו):

בכור שכרכו בסיב והוציאו, ולא נגע ברחם, או שכרכו בשליא אחרת, או שנתכרחה עליו אחותו ויצא, לא נגע ברחם או שנפחתו כותלי בית הרחם ויצא, או שנעקרו כותלי בית הרחם ונתלו בצוארו ויצא, כולם איבעיא ולא איפשיטא, והוי ספק בכור.

לפי זה, אם נשווה בכור אדם ובכור בהמה, הרי שיציאת הראש על ידי מלקחיים נחשבת חציצה – והעובר נחשב ספק בכור. בהלכה, ספק בכור פטור מפדיון. כך פוסקים החלקת יואב (קמא סימן כו), האבני נזר (יורה דעה סימן שצא-שצד) ועוד. החלקת יואב מסיים את דבריו כך: "וכשהצעתי הדברים לפני גאוני זמנינו הסכימו על זה, רק אמרו שמכיון שהוא דין חדש ולא נמצא בשום פוסק לכן יש לפדותו בלא ברכה, ויתן מעות הפדיון במתנה על מנת להחזיר". גם האבני נזר (בסוף סימן שצד) כתב שיש לפדותו בלי ברכה.

לעומתם, כתבו כמה פוסקים מספר טעמים שלידת מלקחיים אינה פוטרת מפדיון:

האגרות משה (אג"מ יו"ד ג קכה) כתב, שאין לדמות בין בכור בהמה לבכור אדם. בדבריו הוא מבאר חילוק יסודי ביניהם.

כרקע לדבריו נזכיר את ההבדלים בין בכור אדם ובכור בהמה. בכור אדם על פי התורה שייך לכהן, ואביו פודה אותו ממנו באמצעות תשלום של חמישה סלעים. גם בכור בהמה טהורה שייך לכהן, אך כאשר הוא חסר מום - הוא קרבן הקדוש בקדושת הגוף, והכהן חייב להקריבו בירושלים ולאכול שם את בשרו. על בסיס הבדלים אלו מנסח ר' משה את ההבדל ביניהם לגבי חציצה ביציאה מן הרחם:

"...דהא לא מצינו שמצד חציצה לא יהיה הולד בדין בכורה אלא בבכור בהמה... וגם לא נמצא בדברי רבותינו המפרשים והפוסקים הרמב"ם ורא"ש ורמב"ן וטושי"ע ונו"כ שום רמז שה"ה לבכור אדם שאינו נפדה וגם לא בספרי תשובות הראשונים והאחרונים הידועים לא ראינו, ורק הגאון בעל אבני נזר והגאון בעל חלקת יואב ועוד בדברי רבותינו האחרונים התחילו לדון בזה... וא"כ מסתבר שליכא ענין חציצה אף להסתפק אלא בבכור בהמה, שבמע"ה האם הוא חולין עדיין וביציאתו דרך הרחם נקדש, ולכן שייך שיהיה בזה ענין חציצה מהרחם שלכן לא יתקדש... ויש גם טעמים שלא למילף בכור אדם מבכור בהמה, דבכור בהמה שהוא דינים על גוף הבהמה ונעשה כל דיניו רק ברגע זו דהלידה, ובכור אדם ליכא שום דין על גוף האדם אלא חיוב נתינת חמש סלעים לכהן, וחיוב זה לא נעשה תיכף בהלידה אלא רק אחר שיחיה שלשים יום, שלכן אף שג"כ צריך שיהיה פטר רחם, מסתבר שאינו משום שהרחם עשה החיוב, ויש שני דברים שצריכין לעשות החיוב דה' סלעים, הרחם ויום השלשים, אלא שהחיוב עושה רק יום השלשים

אבל החיוב זה לא נאמר אלא כשהוא פטר רחם ולא בשאר ולדות. וחשיבות פטר רחם ודאי לא תלוי בנגיעה ברחם אלא בלידה דרך הרחם איך שיהיה דחציצה לא יבטל מהולד שם פטר רחם...

את דבריו מסיים ר' משה כך: "על כל פנים, בבכור אדם ליכא ענין חציצה כלל וחייבין לפדותו אף כשהוא חציצה ודאי, לעניות דעתי".

בתשובות והנהגות (חלק א סימן תרסה) כותב גם כן כעין סברת האגרות משה, ומנסח זאת "אין הרחם מקדש – רק הלידה, ונקרא גם בזה לידה". כוונתו היא להבחין בין לידה באמצעות ניתוח קיסרי, שאינה נחשבת "לידה" אלא הוצאה של התינוק, לבין לידת מלקחיים, שלמרות החציצה בין העובר לבין הרחם אינה פוגעת בהגדרת התהליך כ"לידה". וכל זאת בשונה מבכור בהמה, שקדושת בכור באה לו "מן הרחם", ובמקרה של חציצה, הוא אינו מתקדש. למעשה, מביא הרב שטרנבוך שם עדויות מפי הגרי"ז סולוביצקי, הרב מטשיבין, ורבי פנחס עפשטיין (ראב"ד העדה החרדית בירושלים), וצ"ל, שהורו שאין בדבר חציצה. עוד הוא מציין שם שכך המנהג – לפדות גם בכורים שנולדו באמצעות מלקחיים.

סברא מעניינת כתב בשו"ת מהר"ש ענגיל (חלק ד סימן ט), שעל פי הכלל הידוע בדיני חציצה, שלפיו החציצה תלויה בהקפדה, וכאשר האדם אינו מקפיד על נוכחות הגורם החוצץ, אין זו חציצה, אם כן במקרה זה שהמלקחיים נדרשים מצרכים רפואיים, אין האשה מקפידה על נוכחותם, והם אינם נחשבים חציצה. כמה פוסקים שדנו בדבריו התפלאו על כך, שבחציצה זו אין כל חשיבות לכוונתה ורצונה של האשה, אלא הגורם היחיד הרלוונטי הוא האם המלקחיים מפרידים בין הרחם לבין עובר או לא! עיין באגרות משה שם וביביע אומר (חלק ט יורה דעה סימן כו).

מלבד כל זאת, בשו"ת יביע אומר (שם), הביא מדברי פוסקים רבים (ביניהם הגאון הרוגאצ'ובי בשו"ת צפנת פענח סימן ז'), המערערים על הנחת היסוד של הפוסקים שכתבו לפטור לידת מלקחיים מפדיון, על פי טענה מציאותית: המלקחיים אינם נכנסים כלל אל הרחם. השימוש במלקחיים מתבצע רק כאשר ראש התינוק נמצא בנרתיק, ויצא מן הרחם באופן טבעי וללא חציצה! משכך, ברור הדבר שהדיון כולו בטל מעיקרו.